

JOHAN HUIZINGA

Mijn weg tot de historie

Gebeden

JOHAN HUIZINGA

Mijn weg tot de historie

ॐ

Gebeden

Bezorgd door Anton van der Lem

UITGEVERIJ VANTILT

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door de gewaardeerde financiële ondersteuning van het Oosterbaanfonds en het Welckerfonds binnen de Doopsgezinde Historische Kring

© 2016 Anton van der Lem, Amsterdam en Uitgeverij Vantilt, Nijmegen
ISBN 978 94 6004 278 2

Omslag en ontwerp binnenwerk: Mijke Wondergem, Baarn

Opmaak binnenwerk: Peter Tychon, Wijchen

Lithografie: Wilco Art Books, Amersfoort

Afbeelding omslag: Johan Huizinga in 'zeventiende-eeuws' kostuum tijdens de studentenmaskerade te Groningen in 1894. Letterkundig Museum, Den Haag

Op de titelpagina staat tussen beide titels in het Sanskriet het teken dat Huizinga liet afbeelden op het omslag van zijn dissertatie. Het tekenje staat voor de symbolische lettergreep 'om' – spreek uit: 'oom', geanalyseerd als a-u-m, waarbij 'a' het fonetisch begin van alle taalklanken voorstelt en 'm' het einde: een soort 'van alpha tot omega' dus, symboliserend alle taal, alle denken, en vandaar de hele denkbare en kenbare werkelijkheid.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Mijn weg tot de historie</i>	9
—————	
<i>Over historische belangstelling</i>	80
—————	
<i>Gebeden</i>	91
Wegwijzer	107
Verantwoording van de teksten	125
Illustratieverantwoording	131
Namenregister	132

Voorwoord*

Tot het schrijven van een autobiografie heb ik mijn nu overleden echtgenoot niet kunnen overhalen – om verschillende redenen schrok hij hiervoor terug.

Ik heb hem toen gevraagd enkele korte notities te maken over zijn loopbaan, zowel voor mij zelf als voor onze toenmaals driejarige dochter. Met plezier heeft hij toen ‘Mijn Weg tot de Historie’ geschreven – die men dus geenszins moet opvatten als een volledige autobiografie.

Enkele maanden later maakte mijn man het stuk geschikt om als inleiding te dienen voor een bundel, die na de oorlog onder de titel ‘Verspreide Geschriften’ zou verschijnen. Deze artikelen zullen nu echter in de Opera Omnia worden opgenomen.

Prof. dr. Werner Kaegi, de Bazelse historicus en vriend vertaalde en publiceerde deze inleiding reeds in het Duits – zodat ik meen het ook niet langer onbekend te mogen laten aan het Nederlandse publiek.

A. Huizinga-Schölvinck

Leiden, 7 januari 1947

* Dit voorwoord door Huizinga's echtgenote is alleen gepubliceerd in de uitgave van 1947, en niet opgenomen in de *Verzamelde Werken*. Het is hier in ere hersteld omdat op haar aanmoediging Huizinga deze herinneringen heeft geschreven. Huizinga en Auguste A.C.M. Schölvinck (1909-1979) trouwden op 4 oktober 1937. Hun dochter Laura M. Huizinga werd geboren op 4 november 1941. Meer bijzonderheden in de verantwoording.

1 De tekst is gebaseerd op de gepubliceerde editie, maar dan overgezet in de moderne spelling. Uit de ongepubliceerde versie zijn afwijkende en aanvullende citaten opgenomen tussen {} of in de noten, al naar gelang dit het beste uitkwam. Deze citaten zijn eveneens in de moderne spelling overgebracht. Namen van internationaal vermaarde schilders, schrijvers en componisten zijn niet geannoteerd. Nadere bijzonderheden in de verantwoording.

2 Uitgegeven als: J. Huizinga, *Amerika Dagboek 14 april-19 juni 1926*. Anton van der Lem red. (Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 1993).

3 Op uitnodiging van de 'Bond van Kunstkringen' reisde Huizinga eind december 1930 naar Java, waar hij in januari en februari 1931 een lezingentournee hield. Op de heenreis raakte hij gewond aan zijn oog door een ring van het dektennis. Hij bezocht ook Bali en nam de terugreis over Hongkong om daar in maart het gezin van zijn dochter Elisabeth te bezoeken. Vgl. J. Huizinga, *Briefwisseling*. Léon Hanssen, W.E. Krul, Anton van der Lem red. (3 dln., Utrecht/Antwerpen: Veen/Tjeenk Willink, 1989-1991) II, nrs. 873-882. Hierna genoemd: *Briefwisseling*. Vgl. Anton van der Lem, *Inventaris van het archief van Johan Huizinga * Bibliografie 1897-1997* (Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 1998), nr. 77: Voordrachten in Nederlands Indië, met reisschema en de elf onderwerpen. Hierna genoemd: *Inventaris archief Huizinga*.

4 Het conferentieoord Woudschoten, Woudenbergseweg 54 te Zeist, was in 1931 gebouwd voor de Nederlandsche Christen-Studenten Vereeniging (N.C.S.V.).

5 *Inventaris archief Huizinga*, nr. 7 III: aantekeningen in klad (potlood); nr. 112 II: aantekeningen in het net (met inkt). Zie hierna, p. 80-89.

6 Wonend in De Steeg, ten oosten van Arnhem, had Huizinga niet de beschikking over zijn eigen boeken, die in Leiden waren achtergelaten. Evenmin kon hij door zijn leeftijd en de oorlogsomstandigheden bibliotheken bezoeken.

Mijn weg tot de historie¹

Een neiging tot het autobiografische is mij tot nu toe vreemd geweest. Een dagboek heb ik nooit gehouden, want zelfs de aantekeningen, waarin ik van dag tot dag het verloop van mijn reis door de Verenigde Staten in 1926 noteerde, kunnen die naam niet dragen;² en voor mijn reis naar Java, Bali en Hongkong in de winter van 1930 op 1931, toen ik gehandicapt was door een letsel aan mijn rechteroog, moet ik mij geheel op mijn geheugen verlaten.³ Slechts eens van mijn leven heb ik voor een gehoor van studenten in de geschiedenis, in een conferentie op Woudschoten op 17 maart 1936, min of meer over mijzelf gesproken.⁴ De opzet van mijn voordracht was niet autobiografisch. Als thema had ik de vraag gekozen: wat is historische belangstelling? Hoe ontstaat zij en hoe groeit zij? {Ik sprak van notities, zoals ik het op de colleges placht te doen, en daarbij bleef het.⁵ Nu ik oud geworden ben, en werk moet zoeken, waartoe ik weinig boeken nodig heb,⁶ lust het mij, op dat onderwerp terug te komen, en de stof, die ik toen behandelde in een voordracht van een uur, wat breder uit te werken.}

Belangstelling is een heel merkwaardig en kostbaar woord. Men kan het in de ons gemeenzame vreemde talen eigenlijk niet regelrecht overbrengen. Want noch Frans 'intérêt', noch Duits 'Interesse' of Engels 'interest' drukken zo zuiver als ons woord de activiteit, de functie, de aspiratie uit die ons tot het verleden drijft. Bij deze taalpsychologische kwesties hield ik mij echter niet op, maar illustreerde, zonder mij in vragen van kenleer of significa te verdiepen, het punt eenvoudigweg aan mijn persoonlijke herinnering en beleving, in het kort bestek van een uur sprekens.

Thans is wellicht de tijd gekomen en de gelegenheid gunstig, om op dat onderwerp wat meer uitdrukkelijk-autobiografisch terug te komen. Mijn ontwikkeling tot historicus is zonderling genoeg geweest om mij zelf de lust te geven, haar in enige meerdere uitvoerigheid dan in de genoemde voordracht vast te leggen.

Graaf Edzard van Friesland, uit: *Gecostumeerde optocht 1506-1879 voorstellende den intocht van Edzard grave tho Oost-Freeslant, binnen Groningen 1 mei van den jare 1506, gehouden door de leden van het Groninger studentencorps, op woensdag den 24 september 1879* (Groningen: Huber, 1879)

- 7 Jakob Huizinga (1870-1947), de twee jaar oudere broer van Johan. Zie verder noot 25.
- 8 Edzard I Cirksena (1462-1528), graaf van Oost-Friesland sedert 1494, mengde zich herhaaldelijk in de vele, ingewikkelde politieke en militaire conflicten in de regio. In mei 1506 werd hij door de Groningers ingehaald als de man die hen tegen de machtsaanspraken van andere partijen zou beschermen. De geschiedenis werd uitvoerig uit de doeken gedaan door Menno O. Gratama, J.A. Feith, *Geschiedkundige aantekeningen bij en programma van den optocht, voorstellende den intocht van 'Grave Edzard 1 den Grote, tho Oost-Freeslant', in mei 1506 binnen Groningen, te houden door de leden van het Groninger studentencorps 'Vindicat atque polit' 24 september 1879* (Groningen: J.B. Huber, 1879).
- 9 De geschiedenis van het kostuum had de bijzondere aandacht van Huizinga en hij hield hier herhaaldelijk voordrachten over, die in combinatie met zijn sneltekentalent altijd groot succes hadden. Vgl. *Inventaris archief Huizinga*, nr. 134 I.
- 10 Johan Adriaan Feith (1858-1913), schreef zich in 1877 in als student in de rechten in Groningen en promoveerde in 1885 op een rechtshistorisch onderwerp. In 1891 was hij mede-oprichter van het Museum van Oudheden, een jaar later rijksarchivaris van de provincie Groningen. Vgl. J. Huizinga, 'In memoriam Jhr mr J.A. Feith' (V.W. VI, 324-326).
- 11 Norden, aan de Waddenkust in het Duitse Oost-Friesland. Het typescript en daarmee de latere uitgaven hebben hier abusievelijk: Vorden.
- 12 Edzard Friedrich Ludwig Graf, en sedert 1900 Fürst zu Innhausen und Knyphausen (1827-1908). Uit zijn huwelijk met Luise von Krassow (1843-1930) werden zeven dochters en een zoon geboren. Hij publiceerde: 'Ostfriesische Volks- und Rittertrachten um 1500 in getreuer Nachbildung der Originale des Häuptlings Unico Manninga in der Gräfllich Knyphausenschen Hauschronik zu Lützburg', *Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer zu Emden* 10 (1893), Zweites Heft. De huiskroniek van de Manninga's was vooral bekend door de fraaie tekeningen van de kostuums van die jaren. Met vriendelijk dank aan Yme Kuiper.
- 13 Willem Alberda van Ekenstein (1856-1923), studeerde rechten te Groningen, later president van de arrondissementsrechtbank te Groningen.
- 14 Berend van Roijen (1832-1893), jurist, actief in de gemeentepolitiek, burgemeester van Groningen 1872-1880.

Mijn eerste aanraking met de geschiedenis is van een zeer bepaalde aard geweest, en heeft bijzonder vele en scherpe herinneringen in mijn geheugen achtergelaten, die ik voor een groot deel nog aan die van mijn iets oudere broeder kan toetsen.⁷ Het was nazomer 1879. Ik had de eerste klasse van de lagere school doorlopen, en moest nog zeven jaar worden. Het Groningse studentencorps vierde zijn lustrum, en de maskerade had tot onderwerp de intocht van graaf Edzard van Oostfriesland binnen de stad Groningen in 1506.⁸ Ik betwijfel nu, of de kostumering aan hoge eisen van historische nauwkeurigheid heeft beantwoord, maar historisch goed voorbereid was deze maskerade zeer zeker.⁹ De ziel van de lustrumcommissie was de student J.A. Feith, de latere rijksarchivaris en ongeëvenaarde historicus van Stad en Landen.¹⁰ Hij was met een of meer van zijn medeleden een bezoek gaan brengen aan de graaf van In- und Knyphusen op de Lutetsborg bij Norden,¹¹ afgebrand in de Kerstnacht van 1909, waar zij gastvrij waren ontvangen, en waar de dochters des huizes zich voor hen hadden gedost in de historische gewaden uit het geslacht Manninga, aldaar nog bewaard.¹² Dit alles vertelde Feith mij veel later, toen ik zeer bevriend met hem was, tussen 1905 en zijn al te vroeg heengaan in 1913.

De optocht was het mooiste wat ik ooit gezien had. Ik zou er nog tal van bijzonderheden van kunnen vertellen: hoe de stoet uitging van de Marktstraat, dus heel dicht bij ons huis op de hoek van Ossenmarkt en Lopende Diep, hoe het hard waaide, en vlak bij ons huis een vlaggenstok brak, zodat de vlag zich om een ruiters kronkelde, maar ik zal mij beperken. Hoofdpersoon was Willem Alberda van Ekenstein, later rechter in Groningen, lang en fors, een prachtige graaf Edzard, geharnast van top tot teen in glinsterend metaal.¹³ Toen de feesten voorbij waren gingen de schooljongens maskerade spelen. Onze Moeders maakten mooie pakjes voor ons, maar de burgemeester¹⁴ vond niet goed, dat wij in pracht en praal door de straten trokken, dus moesten wij ons vergenoegen met een vertoning van onze heerlijkheid in de schouwburg, de oude nog, in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat. Daarna hernam het leven zijn gewone gang, maar ik had mijn eerste contact met historisch verleden beet, en dat zat diep en vast.

Willem Alberda van Ekenstein
als graaf Edzard

- 15 Jacoba Alberdina Nuiver (1854-1934), schreef zich op 6 oktober 1883 in als student in de letteren te Groningen. In het bevolkingsregister staat ze te boek als hulponderwijzeres, Gelkingestraat 116 (thans 38). Met vriendelijk dank aan Jilles van den Doel. Aan de in 1896 opgerichte eerste Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen te Apeldoorn was ze docente Duits en aardrijkskunde van 1896 tot 1919. In dat jaar werd ze gehuldigd, maar nam ze tevens om gezondheidsredenen ontslag.
- 16 Albert Nuiver (1835-1907), hoofd van de Eerste jongensschool te Groningen, voorbereidend voor middelbaar en gymnasium onderwijs 1861-1901. Met zijn zwager O.J. Reinders auteur van verschillende boeken voor het geschiedenisonderwijs.
- 17 Eerdere uitgaven geven hier ten onrechte: erg.
- 18 Variant uit eerste versie, fol. 2: 'Zij moet ons de geschiedenis bijzonder goed hebben bijgebracht, althans Friezen, Saksen en Franken, gravenhuizen, Compromis en Pacificatie van Gent, het ging er alles als koek bij mij in, en werd mij iets en bleef mij iets.'
- 19 Recceswinth, koning van de Visigothen 649-672.
- 20 Deze twee zinnen zijn door Huizinga toegevoegd in de marge van de definitieve versie, fol. 3. In het typoscript staat deze noot helemaal achteraan. De Duitse uitgave vermeldt de opmerking wel, maar in de Nederlandse is deze over het hoofd gezien.
- 21 Jakob Huizinga (1809-1894), doopsgezind predikant te Knollendam 1832-1835, Den Horn 1835-1844 en Den Burg (Texel) 1844-1879. Hij vestigde zich na zijn emeritaat in Groningen. In zijn dagboeken deed hij ook uitvoerig verslag van het wel en wee van zijn kinderen en kleinkinderen.
- 22 Vgl. de herinnering van Huizinga aan een van zijn eerste leesboeken: 'T is Timotheus, ondeugend en dom / De maan wou hij krijgen daar huilt hij nu om.' HA 74, envelop 'Naweeën van Tachtig'. Vgl. Van der Lem, *Johan Huizinga*, p. 25.
- 23 In augustus 1943 lazen Huizinga en zijn vrouw de *Sprookjes van H.C. Andersen* (Amsterdam: Scheltema & Holkema's boekhandel, verschillende uitgaven) in de vertaling uit het Deens door Martha van Vloten (zie: *Briefwisseling* III, nr. 1512, p. 397).
- 24 Welke uitgave het betrof is niet vastgesteld en deze is evenmin teruggevonden. De Universiteitsbibliotheek Leiden probeert alle boeken uit het bezit van Huizinga te achterhalen. Zie: Van der Lem, *Een bibliotheek als wederopstanding: welke boeken bezat Johan Huizinga?* (Ruurlo: De Ammoniet, 2014).

In de cursus 1881/1882, toen ik in de vierde klasse zat (de school telde zeven leerjaren) kreeg ik ‘Vaderlandse geschiedenis’. Onze onderwijzeres was mej. J. Nuiver,¹⁵ een nicht van de hoofdonderwijzer {(men sprak toen nog niet van het hoofd)} A. Nuiver, die mij met hoge hoed, zwarte bakkebaarden en tegelijk streng maar toch zacht en vriendelijk gezicht nog duidelijk voor ogen staat.¹⁶ Mej. Nuiver heeft later een plaats in het kweekschoolonderwijs bekleed, en is, naar ik meen, enige jaren geleden gestorven. Zij moet ons de geschiedenis bijzonder goed hebben bijgebracht. Friezen, Franken en Saksen gingen voor mij leven, aan de gravenhuizen van Holland voelde ik mij eng¹⁷ verknocht, het Verbond der edelen ging mij ter harte.¹⁸ Ik heb altijd het gevoel behouden, dat het geraamte van mijn geschiedkennis op het onderwijs van mej. Nuiver is blijven berusten. Ik herinner mij nog, dat zij ons de naam Requesens ten naastenbij juist leerde uitspreken, met de klemtoon op de slotlettergreep. Eerst als gymnasiast leerde ik de gebruikelijke foutieve uitspraak Rëkweezens. Weet men, tussen haakjes, dat de Westgotische koningsnaam Reccesvinth¹⁹ in de naam steekt?²⁰ Inmiddels kwam ik nu natuurlijk nog op tal van andere wijzen dan door de lessen op school met historische stof in aanraking. Onder onze lectuur zwierf heel wat uit het huis van grootvader Huizinga,²¹ emeritus predikant sedert 1879, school- en kinderboeken uit het begin der eeuw, veelal nog met lange s-sen, die ons uiterst belachelijk voorkwamen, en vol van vroege, brave opvoedkunde.²² Kon ik die collectie nog eens voor mij hebben! Aan Jules Verne, door mijn vriendjes gretig verslonden, had ik maar zeer matig plezier, het meeste van hem las ik in het geheel niet. Mijn grote bekoring waren de Sprookjes van Andersen. Flauw, zeiden mijn vriendjes, maar ik liet mij daardoor niet van de wijs brengen en wist heel goed dat zij het mis hadden. Ik genoot ze juist zoals ik ze nu nog geniet,²³ de eenvoudigste het meest, zoals Het Oude Huis en de Kobold bij de Kruidenier. Toen ik later in de tweede klas van het gymnasium ‘de prijs’ kreeg, en zelf een boek mocht noemen, vroeg ik, tot zekere verbazing, geloof ik, van leraren en curatoren, de Sprookjes van Andersen, en kreeg een aardige Duitse uitgave, die ik nog weer hoop terug te vinden.²⁴

De gedenkpenning, geslagen bij het tweede eeuwfeest van de universiteit te Groningen, 1814

-
- 25 Tot twee keer toe probeerde Jakob Huizinga het op het Stedelijk Gymnasium van Groningen (in 1882 en 1887), maar beide keren zonder succes. Dankzij een bijzondere regeling die het mogelijk maakte zonder gymnasiumdiploma medicijnen te studeren, schreef hij zich op 20 september 1888 voor die studie in. Hij is zijn hele leven als arts werkzaam geweest.
- 26 Sinds 2014 doen zich op de antiquarische boekenmarkt boeken voor met zijn ex libris, voorstellende een man, op de rug gezien, zittend aan tafel boven zijn boeken en daaronder: J. Huizinga.
- 27 Jan ter Gouw (1814-1894), historicus, *Studiën over wapen- en zegelkunde* (Amsterdam: Brinkman, 1865).
- 28 De eigenerfden zijn de Groningse (here)boeren die zelf eigenaar van hun landerijen waren, in tegenstelling tot de (arme) pachtboeren.
- 29 In het Rampjaar 1672 werd de Republiek niet alleen aangevallen door Frankrijk en Engeland, maar ook door de bisschoppen van Keulen en Münster. De laatste, Christoph Bernhard von Galen (1606-1678) sloeg ruim twee maanden het beleg voor Groningen, maar moest dit op 28 augustus opgeven.
- 30 Dummodo monumentum adsit, dit blijve ter gedachtenis.
- 31 Lodewijk de Vrome (778-840), enige zoon en opvolger van Karel de Grote, keizer van het Heilige Roomse Rijk 813-840.
- 32 Frederik Hendrik, prins van Oranje, graaf van Nassau (1583-1547), volgde in 1625 prins Maurits op als stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel en werd stadhouder van Groningen en Drenthe in 1640.
- 33 Pieter Jelles Troelstra (1860-1930), Nederlands sociaaldemocratisch politicus, tevens schrijver en dichter in het Fries. Gysbert Japicx (1603-1666), Fries dichter.
- 34 Gerrit Tammo Jan de Jongh (1861-1949), jurist, werkzaam bij de rechterlijke macht, het laatst als vice-president en kinderrechter bij de arrondissementsrechtbank te Amsterdam. Hij trouwde Anna Catharina van Valkenburg (1867-1940), een zuster van Huizinga's vriend Van Valkenburg; Godefroy Louis graaf d'Estrades (1607-1686), Frans diplomaat en militair, o.a. ambassadeur van Frankrijk in de Republiek.
- 35 Reneke (René) de Marees van Swinderen (1860-1955), studeerde rechten te Groningen. Diplomaat en politicus, minister van Buitenlandse Zaken 1908-1913 en daarna Nederlands gezant te Londen. Hij vervulde te paard de rol van jonkheer Lodewijck van Nassau (1602-1665), heer van der Lecke, Odijk en Lekkerkerk, een natuurlijke zoon van prins Maurits.
- 36 Samuel Meihuizen (1847-1925) studeerde en promoveerde in de medicijnen te Groningen. Hij was een zoon van Jakob [Samuels] Meihuizen (1823-1907), een jongere broer van Aaltje Meihuizen (1817-1851), de echtgenote van grootvader Jakob [Dirks] Huizinga. Hij was huisarts van de familie.

Mijn historische belangstelling had in de jaren voor ik in 1885 op het gymnasium kwam, op verschillende wijze voedsel gekregen. Daartoe droegen in het bijzonder twee liefhebberijen bij, die mijn oudere broer Jakob, geboren 1870, nu rustend medicus, en ik tezamen najoegen. Mijn broer, van aanleg sterk historisch geneigd, is door de wisselvalligheden van zijn schoolloopbaan bij de geneeskunde terechtgekomen,²⁵ maar in zijn hart altijd historisch geïnteresseerd en een boekenvriend gebleven.²⁶ Een tijdlang zaten wij opeens midden in de heraldiek, wisten van helmtekens, dekkleden, hartschild, chef, canton en barensteel, {hadden een boekje erover van J. ter Gouw,²⁷ en gingen erin op,} totdat de aardigheid er afraakte. Ik weet niet, of deze hobby mee schuld heeft gehad aan een geheime zonde, die ik nooit geheel verzaakt en afgezworen heb, namelijk een zeker zwak, al jong ontwikkeld, voor patricische afkomst en namen, met verasmading van mijn eigen, al te bewuste plebejische afkomst van doopsgezinde predikanten en Ommelandse eigenerfden.²⁸

De andere liefhebberij was van hoger allooi: wij hadden een muntverzameling. Hoe die bijeenkwam weet ik niet meer, maar zij telde scheepjesschellingen en zilveren ridders, ook wel stukken van 1500 en eerder. Wij hadden een loden geuzenpenning met 'liever turcx dan paeps' en de papieren noodmunt tijdens het beleg van 1672,²⁹ een gedenkpenning van het tweede eeuwetij van Groningens hogeschool in 1814, met de zinspreuk: dummodo monumentum adsit.³⁰ Ons zelf gold als de grootste schat een denarius van Lodewijk de Vrome, waarmee de collectie verrijkt werd in het najaar van 1884.³¹ Er waren opnieuw lustrumfeesten. De maskerade verbeeldde ditmaal figuren uit de tijd van Frederik Hendrik.³²

Pieter Jelles Troelstra in een eenvoudig zwart pakje, stelde Gysbert Japicx voor,³³ Gerrit de Jongh, de latere kinderrechtter, was, meen ik, d'Estrades,³⁴ en vergis ik mij niet, dan vervulde ook De Marees van Swinderen, later onze gezant in Londen, een rol.³⁵ Een dag of tien later waren Jakob en ik 's avonds alleen thuis. Daar kwam oom Sam, d.w.z. onze halve neef dr. Samuel Meihuizen, en deed geweldig boos.³⁶ Waarom waren wij niet de optocht komen zien bij hem op de stoep, in de Boteringestraat? En het was zó duidelijk afgesproken geweest, en hij had nog wel